

БРЕТАНЬ – «КРАЙ СВІТУ»

С. Л. КАПІРУЛІНА, доцент кафедри методики природничо-математичної освіти і технологій Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук

Бретань – це земля давніх легенд і традицій, нескінченних оксамитових пляжів, таємничих скель з рожевого граніту, що потонули в ароматі вересу і дроку, край контрабандних стежок, що загубилися між кручами, земля, де міф межує з реальністю.

За стародавніх часів Бретань була заселена кельтами. У середині I ст. до н. е. підпала під владу Риму. Римляни називали цю територію фіністеррою – краєм світу. У V–VI ст. Бретань заселили кельтські племена, племена бретанців, від яких і походить назва. З середини IX ст. Бретань стала самостійним графством, потім герцогством. 1532 р. приєднана до Франції. Нині Бретань – один з 22 французьких економічних районів метрополії з адміністративним центром у місті Рен. Регіонально представлений чотирма департаментами: Кот-дю-Нор з центром у Сен-Бріє, Фіністер (Кемпер), Іль-і-Вілен (Рен), Морбіан (Ванн).

Бретань – це третина французького узбережжя з 3700 км берегової лінії, дуже порізаної численними бухтами, мисами, і 797 островами та острівцями. На півночі півострів омивається водами затоки Ла-Манш, на півдні – Біскайської затоки.

Жителі Бретані з давньої давнини поділяють її на Арморіку – країну моря і Аргоат – країну лісів.

З точки зору геології Бретань найстаріша ділянка французької землі. Армориканський масив утворює давній докембрійський щит. На думку вчених, за часів розпаду Пангеї він, швидше за все, був частиною сучасної Західної Африки. Рельєф Бретані піднесений, але не високий з максимальною висотою 107 м, являє собою досить рівний, але порізаний річками і долинами ландшафт. Вплив господарської діяльності людини за багато віків дуже його змінив. Типове для цієї території сьогодні чергування невеликих полів і луків із штучними смугами лісу і чагарників дістало навіть власне ім'я – «бокаж».

Офіційні мови – французька та кельтський і гальський діалекти. Культурна самобутність цього регіону виявляється в усьому – від будинків із солом'яним дахом, колодязів і святих джерел, до бретонської мови, яка особливо в сільській місцевості звучить частіше, ніж французька: на фольклорних фестивалях або нічних вечірках, де бретонські танці модні як серед старшого покоління, так і серед молоді.

Маяк на одному з островів Бретані

Клімат Бретані унікальний для своїх широт з незначними температурними відмінностями між зимою та літом і частими дощами. Ця територія розташована на одній широті з Дніпропетровськом, Улан-Батором і Хабаровськом, має унікальні можливості для рослинництва майже впродовж 9 місяців у році. Один і той же день може неодноразово засмутити дощем і порадувати ясною сонячною погодою. Ще однією характерною рисою бретонської погоди є сильні морські вітри. Саме для протистояння вітровій ерозії люди віками будували тут знамениті лісові смуги бокаж. З проникненням углиб материка вітер швидко втрачає свій натиск.

Найбільші міста регіону Рен (210 тис.), Брест (бл. 150 тис. жителів), Кемпер (130 тис.), Лоріан (192 тис.), Ванн (133 тис.), Сен-Бріє (137 тис.), Сен-Мало (73 тис. жителів).

Незважаючи на те, що чисельність населення регіону тільки трохи перевищує 4 млн жителів, у Бретані діє 7 аеропортів, 4 з яких – міжнародні. І пов'язано це не лише з підвищеним інтересом численних іноземних туристів, що бажають відвідати цей унікальний регіон Франції. Бретань – улюблене місце відпочинку самих французів.

Бретань – потужний промисловий регіон Франції. Енергетика регіону зростає швидкими темпами, особливо сонячна і вітрова. Теплова сонячна енергія орієнтується на зростаючий попит на сонячні теплові колектори. Розвивається оснащення індивідуальними і комбінованими сонячними системами. Най-

перспективнішими є комбіновані сонячні системи (опалювання з підігрівом води). Крім того, атлантичне узбережжя має величезний потенціал для одержання тут енергії океану, що потребує тісної співпраці приатлантичних регіонів Європи.

У 1993 р. в місті Рен було відкрито першу спеціалізовану школу – вищий навчальний заклад, що займається проблемами в галузі промислової інженерії і доквілля. Щороку тут випускається близько 340 магістрів із спеціалізацією «Екологічний промисловий інжиніринг».

Регіон славиться кращими в країні показниками шкільної успішності і розвитком високих технологій. Ось уже десятий рік поспіль кожен школяр і студент Бретані отримує 6 ваучерів по 10 євро для придбання 6 підручників або книжок необхідного для навчання змісту. Це можуть бути як нові, так і зужиті книжки. Сума начебто і невелика, але все ж підмога, враховуючи, що сім'ї в Бретані багатодітніші порівняно із середньостатистичною французькою сім'єю. Ще донедавна звичайна бретонська сім'я мала п'ятеро дітей. В одному з містечок Бретані є вулиця «Двадцяти синів». Неважко здогадатися, чому її так назвали.

Сильний потенціал регіону мають електронні фірми міста Нант (реалізація і характеристика матеріалів для сонячних батарей). Бретань – п'ятий регіон у Франції в галузі розвитку електроніки, другий – з розвитку ІКТ, зв'язку і візуальних ІКТ, систем кондиціонування, нових панелей сонячних батарей.

Бретань – батьківщина усіх видів туризму, це четвертий за величиною і значущістю регіон у Франції в галузі туризму (за відвідуванням вітчизняними і іноземними туристами). Туристична галузь дає регіону 46 тис. робочих місць. Тут розвинуті так звані зелений, морський і культурний туризм.

Бретань є центром біотехнологій. Тут створено надсучасно обладнані науково-дослідні установи з ряду галузей: вивчення клітинного циклу, гепатології, медичної візуалізації, клітинної терапії та інші. Регіон налічує 110 дослідницьких груп, 26 лікарень, у тому числі 2 університетські (Брест і Рен), 6 спеціалізованих наукових парків, регіональний інкубатор, 4 університети і більш як 20 вищих навчальних закладів, де готують кращих фахівців. Ефективні ультрасучасні дослідження є продуктом тісних партнерських відносин між лабораторіями, університетськими лікарнями, центрами крові, Cancer Research – центрами медицини та фармацевтичними факультетами.

У Бретані реалізується програма розвитку біотехнології Capbiotek, за якою створено дослідницьку мережу генома – Biogenouest. Це – 54 науково-дослідних підрозділи (2000 чол., 800 з яких – дослідники), а також Французький науково-дослідний інститут національної охорони здоров'я і медицини INSERM (8 науково-дослідних підрозділів і 800 дослідників). Узагалі рівень розвитку медицини та сучасне медичне обслуговування у Франції – це тема окремої великої публікації, недарма ж тривалість життя французів – одна з найбільших у світі. Навіть американці хотіли б запровадити у себе хоча б частково таку ж систему медичного обслуговування. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, французенки входять до п'ятірки жінок – лідерів світового рейтингу тривалості життя – 84,8 року (тривалість життя українок на 10 років менша!). Однак обходиться це недешево і для держави, і для самих її мешканців.

Програма розвитку біотехнології Capbiotek займається розв'язанням питань медичного мультимедійного зв'язку, медичної візуалізації, діагностики, здорового харчування, клінічної фармації, послуг медичної консультації, біоматеріалів, нових ліків і методів лікування.

Бретань посідає перше місце за розвитком і продуктивністю сільського господарства Франції, провідний регіон рибальства. У галузі харчової промисловості тут працює 4600 підприємств – 20 % усіх національних виробничих потужностей, грошообіг яких сягає близько 17 млрд євро. Потужний сільськогосподарський та промисловий регіон Бретані дає 55 % виробництва свинини, 20 % усього молока, більш як третину йогуртів і молочних десертів. Молочне виробництво забезпечує тут понад 10 тис. робочих місць і 3,3 млрд євро доходу. Тваринництво орієнтоване на м'ясо-молочне скотарство, свинарство і птахівництво. Розвинуте рослинництво. Вирощують зернові культури (кукурудзу, пшеницю, ячмінь), овочі (картоплю, помідори, артишоки, цибулю, зелену квасолю, боби, практично усі існуючі види капусти тощо). За вирощуванням овочів Бретань – лідер Франції. Крім того, значні площі зайняті під багаторічні насадження виноградників та яблуневих садів, а також суниць.

Сільське господарство і рибальство є традиційними видами діяльності у Бретані, напевно, ще і тому, що 96 % населення живе менш ніж за 60 км від берега. Тому не дивно, що водні види спорту є одними з найвідоміших у регіоні. Тут 55 портів і 533 швартових області, 710 водних спортивних клубів, 400 000 ентузі-

актив (численні вітрильні школи, каное / каякінг, серфінг, веслування, підводне плавання, кайтсерфінг).

Залізничне сполучення в регіоні здійснюється трьома основними лініями: Рен-Брест, Рен-Кемпер і Рен-Сен-Мало. Усі вони перетинаються швидкісними залізничними лініями TGV Парижа і Лілля. До 2017 р. планується завершити будівництво власної швидкісної лінії залізниці, яка зв'яже Бретань з Парижем.

З часів правління президента Шарля-де-Голля з метою компенсації значної віддаленості регіону багато його швидкісних автодоріг, на відміну від інших регіонів Франції, і нині залишаються безплатними.

Бретонська національна кухня базується на різноманітних морепродуктах. Тут працюють підприємства, що консервують різноманітні дари моря або «фрукти моря». Адже fruit de mer саме і означає «фрукти моря».

Тут традиційно випікають млинці з житнього, пшеничного і гречаного (так звані «галети») борошна, які начиняють ковбасами, м'ясом, яйцями, сиром, морепродуктами, грибами, цибулею-пореем, що подаються облиті медом і обпалені в ромі і у всіляких інших комбінаціях. Традиційним напоєм є яблучний сидр, який п'ють з широких кухлів.

Гостинність – одна з головних рис удачі бретонців. Опинившись в гостях у бретонця, приготуйтеся до того, що вечеря буде щедрою. Традиційну кухню Бретані ніяк не назвеш дієтичною – вона формувалася віками з ситних страв, що давало сили морякам і селянам в їх нелегкій праці. Можна виділити три головні кулінарні символи Бретані: морепродукти, солоне масло і гречане борошно.

Бретонські морепродукти – мідії, устриці, ома-ри, черепашки «сан-жак» та інші – одні з кращих у світі. Попит на них такий великий, що заради його задоволення в регіоні відкриті десятки спеціалізованих ферм. Деякі види морської живності, зокрема такі, як устриці, прийнято їсти живцем з соком лимона і обов'язково з білим вином, а в деяких ресторанах їх варять і подають під сметанним соусом. Найсвіжішими стравами з морепродуктів можна полакуватися у прибережних кафе або ресторанах в якому-небудь затишному рибальському селищі.

Звичай солити масло виник ще в той час, коли ще не існувало холодильників, а морякам треба було запасатися цим цінним продуктом на тривалий період плавання. У традиційних бретонських пирогах і печиві міститься дуже багато масла. Це дуже смачно, хоча і калорійно.

Гречане борошно було поширене в регіоні, як більш дешева заміна пшеничного. Основне блю-

до з неї – це галети (Galettes Bretonnes). Галета на вигляд нагадує звичайний млинець, але на відміну від млинців – Crêpes (які роблять з білого борошна і їдять з солодкою начинкою) гречані галети вживають солоними з різноманітною начинкою. Млинці і галети у Бретані подають в Crêperie, тобто кав'ярні-млинецьів, такі є в кожному місті і навіть невеличкому селищі.

Головний бретонський алкогольний напій – це яблучний сидр. Він дуже приємний на смак, а міцність – усього лише кілька градусів.

У Бретані вирощується 90 % усіляких видів капусти у країні. Дивно спостерігати посадку цвітної, білокачанної і брюссельської капусти на полях Бретані наприкінці серпня! Коли збирати-муть цей урожай, якщо вегетаційний період від сходів до дозрівання становить 4–6 місяців?

Основною одиницею, що працює, у сфері сільського господарства є сім'я, що володіє невеликою земельною ділянкою (фермою). На фермі, окрім вирощування різноманітних культур розводять свійських тварин, зазвичай це корови молочно-м'ясної породи та свині, але на пасовищах можна побачити чималі отари овець, кіз, коней і навіть віслуків.

На відміну від інших регіонів Франції у Бретані на дорогах встановлено численні покажчики для автомобілістів на двох мовах. Ні, друга мова не англійська, а бретонська, або кельтська. Цим жителі регіону підкреслюють свою національну своєрідність і відмінність від усієї іншої частини Франції. До 1951 р. в регіоні офіційно існував кельтський діалект.

Багато сучасних міст, на зразок Сен-Мало, Сен-Ло або Сен-Бріє, було засновано уельськими або ірландськими місіонерами. Свої імена вони отримали на честь святих, яких уже не знайдеш ні в яких переліках. Досі своєю мовою і культурою бретонці дуже сильно відрізняються від жителів іншої території Франції, причому вони намагаються всіляко підкреслити свою автентичність не лише на побутовому рівні, а й офіційно. Бретонська мова, традиції, епос і складний місцевий символізм зберігають своє значення і нині. Явною і неприхованою є і тяга регіону до незалежності від Франції.

Доля бретонського народу пов'язана з постійною боротьбою за власну незалежність проти римлян, вікінгів і звичайно ж французів з англійцями.

Місцеві свята і фестивалі наскрізь просякнуті народними традиціями більше, ніж де б то не було на території країни, та і розраховані вони явно не на туристів, а на відродження своєї давньої культури, на збереження рідної мови. Наприклад, місто Кемпер, що славиться своїм фаянсовим посудом, відоме щорічними фестивалями соплки і

гобоя, які проходять у липні – серпні і збирають музик не тільки з Франції, а й з Ірландії та далекої Канади. Традиційні музичні інструменти – гобой, бретонська волинка, сопілка, акордеон. Протягом 10 днів у Бретані щороку проводиться фестиваль кельтської народної музики. Вона звучить на старовинних вуличках міст Нант і Гент. У фільмі «Титанік» також використано старовинні кельтські мелодії. Саме тоді, на свято, за давньою традицією чоловіки напивалися лише один раз на рік! І напивалися чого – традиційного сидру! Історичні рицарські турніри проводяться у Бретані й сьогодні.

Традиційні поселення Бретані – дисперсні. Села невеликі, що включають усього кілька, а то й одну ферму. Традиційний будинок – довгий і низький (одноповерховий з горищем), з високим дахом, критим соломою або шифером, та високими пічними трубами. Кладка стін – з граніту і сланцю, рідше – глиняна, на узбережжі – стіни, білені вапном. Меблі – різьблені шафи, закриті двостулкові ліжка (аби зберегти тепло), скрині. Характерні численні придорожні розп'яття – кальвери або кальварії (в основному XVI–XVII ст.).

Національний бретонський костюм розрізняється у кожного клану-роду. Для жіночого костюму типові очіпки і мереживні наколки – головні убори, які зберігаються і нині, приталені ліфи і корсажі, широкі спідниці, фартухи з нагрудником, шалі і головні хустки, які часто носили на плечах, мереживні коміри. Для чоловічого костюму характерні вузькі куртки різної довжини, жилети різних фасонів (відкриті, двобортні), які надівали аж по 2–4 штуки, сорочки, широкі штани до колін, зібрані на поясі, широкополі капелюхи, прикрашені оксамитовими стрічками, що вільно спадають ззаду або прикріплюються до підкладки капелюха.

Внутрішні регіони Бретані суцільно з'єднані численними річками і каналами, що утворюють разом з річкою Луарою єдину водну артерію, відому як канал Нант – Брест. Ці регіони досить слабо відомі іноземним туристам, але самі французи люблять їх за спокійні ландшафти, що ідеально підходять для екологічного туризму та активного відпочинку. Немало туристичних маршрутів тут прокладено для любителів велосипедного спорту.

Численні острови Бретані щороку приймають близько 3 млн відвідувачів, і це не враховуючи острова Мон-Сен-Мішель, на якому теж буває понад 3 млн туристів на рік. На самих островах проживає 11 000 жителів. На кожному з островів є ширококутний доступ до Інтернету, лікар, що постійно проживає там, або медична сестра.

Острови Бретані мають окрему програму розвитку і немало проблем, які намагаються розв'язати за допомогою цієї програми. Це

і проблеми, пов'язані зі старінням населення островів, і при цьому проблеми нестачі і подорожчання житла, проблеми сезонної зайнятості населення і забезпечення транспортного сполучення з материком і питною водою, проблеми утилізації відходів.

Місто Рен – столиця регіону Бретань налічує трохи більш як 210 000 жителів, що ще раз підтверджує відсутність у регіоні великих за чисельністю населення міст. З кінця XIX ст. чисельність населення міста збільшилася в чотири рази. Місто засновано в II ст. до н. е. одним з кельтських племен на перетині доріг між самою Бретанню та материковою частиною Європи. Католицька община міста починає свою історію в IV ст.

Місто лежить у долинах річок Іль та Вілен і має виражений низинний характер, колись тут навіть були болота, а нині трапляються повені.

Рен відомий укладеним у 1481 р. заочним шлюбом останньої бретонської королеви Анни зі спадкоємцем престолу Священної Римської імперії королем Германії майбутнім ерцгерцогом Максиміліаном Габсбургом. Але навесні 1491 р. війська французького короля Карла VIII оточили Рен, де перебувала 14-річна правителька Бретані. Решту території герцогства вони вже контролювали. Тепер на шлюб та посаг Анни претендував король Франції Карл. Після важкої облоги місто здалося, а Анна погодилася розірвати шлюб з Максиміліаном і стати королевою Франції.

У середні віки в центрі міста Рен на площі Ристалищ проходили різні свята і рицарські турніри. Нині площа оточена красивими дерев'яними і кам'яними будинками XVII ст., що зводились спеціально для вищих осіб парламенту. Щосуботи під склепінням металевих галерей 1869 р. відкривається знаменитий продовольчий ринок.

Стара частина міста Рен міститься в західній його частині. Тут збереглися середньовіч-

Будинок, у якому жила королева Анна – остання правителька незалежної Бретані

ні бретонські ворота Морделез (Porte Mordelaise, 1440 р), Кафедральний собор Сен-П'єр, який кілька разів перебудовували та реставрували, останній раз в 1844 р. Неподалік від собора височить будинок видатного бретонського рицаря Бертрана дю Гесклена (XIV ст.), капела Сент-Верб (1494 р.), особняк Блосак (XVII ст.) і барокова церква Сен-Савер (XVIII ст.). У 1868 р. у східній частині міста було відкрито ботанічний сад, який і нині вражає відвідувачів колекцією троянд та інших квітів, підстриженими газонами та плетеними альтанками, фонтанами та водоспадами, невеличкою птахофермою та ставками.

За чисельністю вищих навчальних закладів та студентів сучасний Рен входить у десятку провідних університетських міст Франції. В місті сформувалася потужна медична, політехнічна університетська школи, а також школи мистецтв, архітектури, сільського господарства та ландшафтознавства, управління та політичних досліджень.

Середньовічне місто кілька разів знищувалося пожежами, найбільша з яких була в 1720 р. Тоді, як свідчать хроніки, у вогні згоріло 945 будівель. Відбудували центр міста за новими архітектурними планами з широкими вулицями та великими площами.

Основними галузями, в яких зайнято населення заселених островів, є туристичне обслуговування, сільське господарство і аквакультура та рибальство. Наприклад, на острові Морбіан працює підприємство з виробництва та переробки свинини, на острові Сейм – інкубатор омарів і станція з переробки устриць. Держава намагається розв'язати житлову проблему за рахунок реалізації програми «Соціальне житло». Так, на острові Бель-Іль за останні два роки надано 42 одиниці соціального житла. Нині актуальною для розвитку економіки островів є енергетика – вітрова і припливів.

Центральний вхід до фортеці міста Сен-Мало

Під час морського відпливу вздовж усього узбережжя Бретані можна побачити численних збирачів дарів моря, які полюють на морську живність, що запізнилася на останню хвилю. В основному це дрібна рибка, креветки, краби. Таку риболовлю тут називають «пішим ловом».

У місті працює метрополітен, який налічує 15 станцій. До 2008 р. це було найменше місто світу, яке мало метрополітен. За рейтингом журналу L'Express, у 2012 р. Рен визнали «найкращим для життя містом».

Сучасне місто Сен-Мало було вільною економічною зоною ще при королі Карлі VI. Шість віків тому тут була утворена незалежна комуна.

У 1944 р. місто зазнало великого руйнування від бомбардування союзної авіації. Але за фотографіями, що збереглися, і малюнками за рішенням комуни міста вже через 7 років все було відновлено з повною історичною точністю. Вісімдесят відсотків реставраційних витрат профінансували бретонські іммігранти з Канади. Сьогодні в центральній частині історичного центру міста можна побачити відреставровані будинки 1676 р. та дивом збережені фахверкові будинки XVI ст.

Колись у бухту міста Сен-Мало заходили судна з усього світу, він був основним місцем перевантаження товарів. Нині це в основному круїзні туристичні судна. Пішохідна вулиця Гран-Фоссе і сьогодні дає можливість насолодитися прекрасним видом на море смарагдового кольору, на порт і місто. Якщо Прованс і прилегле до нього Середземне море називають у Франції і в усьому світі Лазуровим берегом, то узбережжя Бретані по праву можна назвати Смарагдовим. Назва себе виправдовує, вода тут справді іскристо-смарагдового кольору. Центральною частиною фортечної стіни історичного центру міста прокладено широку вулицю. Колись ця фортечна стіна охороняла спокій жителів міста, і на цю вулицю в нічний час випускали сторожових собак, які повинні були у разі чого попередити варту. Сьогодні від цієї старої традиції в місті зберігся лише невеликий готель з ресторанчиком під назвою «Сторожові пси». Прямо від ресторану сходи виведуть вас на фортечну стіну, колись ними піднімалися вартові міста та сторожові пси.

У колишні часи моряки з порту Сен-Мало виходили в море на довгі літні місяці і доходили до берегів Ісландії. Нині в міській скарбниці прибутки від туризму переважають над прибутками від моря. З фортечного муру видно численні тут кам'яні монументи на мисах міста, їх називають каменями вдів. Це символічні могили, поставлені на честь громадян міста, які не повернулися з моря.

Місто Сен-Мало до кінця XIX ст. було притулком піратів. «Я не француз і не бретонець. Я гро-

мадянин Сен-Мало». Так називали себе флібустери, корсари з міста, яким упродовж кількох століть дозволялося з мовчазної згоди короля Франції під особисту відповідальність грабувати судна інших держав. Нині цей історичний факт успішно експлуатують місцеві підприємці від туризму. У Сен-Мало можна підстригтися за останньою модою в «Корсарській перукарні», купити медикаменти в «Корсарській аптеці», поїсти в кафе «корсарських млинчиків», купити сувенір у «Корсарському магазині».

Виникло місто на острові в гирлі річки Ране на березі Ла-Маншу в XII ст., тривалий час було поселенням ченців і дістало свою назву від імені святого Мало. У 1967 р. з метою використання найбільших у Європі припливів і відпливів у межах міста було побудовано електростанцію, по тілу якої прокладено один з мостів, що сполучає міста Дінан, розташоване на західному березі річки Раїс, і Сен-Мало. Припливи досягають тут 15 метрів.

У районі міста, за даними середніх багаторічних спостережень, максимальна температура січня становить +16,4 °С, мінімальна –13,7 °С, середнє число днів зі снігом 86 на рік, з туманом – 39, випадає в середньому 730 мм опадів.

Сьогодні в місті розвинута промисловість з переробки сільськогосподарських продуктів і торгівля ними, виробництво добрив, готельне і курортне господарство, виробництво компресорів і систем кондиціонування для автомобілів, переробка й імпорт хвойних порід дерев, виробництво молочних продуктів. Другий за величиною торговий порт Бретані ще в XVII ст. отримав монополію на організацію і проведення експедицій в Індію.

Серед найвідоміших уродженців Сен-Мало Жак Картє (1491–1557), який разом з італійцем Каботом і французом Шампленом поклав початок французькій колонізації Канади. Саме завдяки Картє в канадській провінції Квебек спілкуються французькою мовою, це він першим наніс на карту світу затоку Св. Лаврентія і однойменну річку і назвав землі, прилеглі до них, «Країною Канад», описав звичаї та побут ірокезів. Одне з індіанських поселень він назвав Мон-Рояль – «Королівська гора», пізніше на цьому місці виріс сучасний Монреаль.

На жаль, для сучасників Жак Картє назавжди залишився в пам'яті як дезертир і зрадник, що потрапив під трибунал, оскільки привіз з «Країни Саганеї» не золото і алмази, а кварц і пірит (саме з тих часів існує французький вислів «faux comme les diamants du Canada» – фальшивий, як канадські алмази). Картє дивом уникнув в'язниці і назавжди втратив довіру французького короля, до ніг якого він поклав величезну країну – Канаду.

Останні 15 років свого життя великий французький першовідкривач провів у рідному Сен-Мало. Сьогодні його ім'ям названі вулиця і найбільший міст у Монреалі, йому поставлені пам'ятники у Франції і Канаді, його експедиціям присвячені книжки, наукові праці і навіть пісні, а нещодавно археологи виявили залишки першого французького поселення в Канаді, заснованого Картє. Але 1 вересня 1557 р. на його похороні були присутні лише кілька друзів і членів сім'ї – для сучасників він виявився лише «тим самим хлопцем, що привіз у Францію фальшиві алмази».

Ще один видатний громадянин Сен-Мало – Робер Сюркуфф – «король корсарів» часів Наполеона, що захопив 47 англійських, голландських, іспанських і португальських суден, був нагороджений орденом Почесного легіону і титулом барона Франції. Кажуть, що капітан одного із захоплених ним англійських суден кинув в обличчя Робера фразу: «Ви, французи, воюєте за гроші, тоді як ми, англійці, б'ємося за честь!» – «Мосье, люди зазвичай б'ються за те, чого їм бракує!» – відповів Сюркуфф. Британці називали Сюркуффа безпринципним піратом, при цьому він був одним з небагатьох піратів, що блискуче повторив кар'єру Френсіса Дрейка. У французькому флоті досі є звичай – одне із суден називати ім'ям корсара Сюркуффа. Після завершення корсарської кар'єри Сюркуфф створив потужне володіння – ескадру каперських кораблів, у віці 35 років йому належало 19 суден, які не лише брали участь у військових діях, а й перевозили різні вантажі.

Про нього знято кілька фільмів, Олександр Дюма-батько в одному зі своїх незавершених романів «Шевальє де Сент-Ермін» зробив його одним з головних героїв. В останню дорогу його, на відміну від Жака Картє, проводжала флотилія з 50 кораблів.

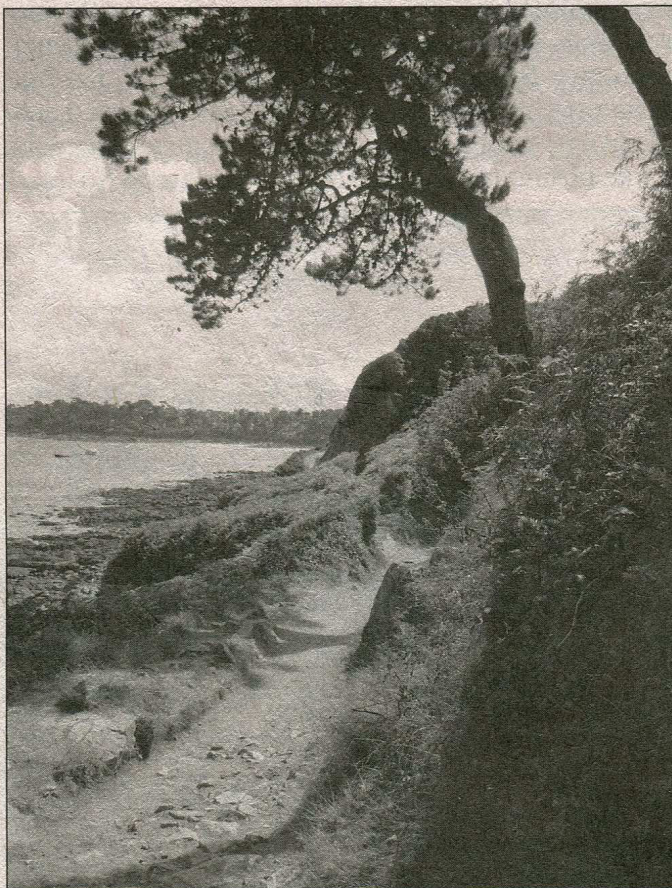
Пам'ятник пірату-корсару Роберу Сюркуффу

Крім того, в Сен-Мало поховані французький письменник Франсуа де Шатобріан і вчений П'єр Луї де Мопертюн (математик, дослідник природи, механік, астроном, фізик і геодезист), який брав безпосередню участь у дослідженнях форми Землі (керував експедицією Французької академії наук в Лапландію в 1735–1736 рр, з метою геодезичних вимірів).

Сен-Мало – одне з улюблених місць відпочинку європейців у Франції, потік туристів у це місто не вичерпується в усі пори року, а історична частина його – одна з найбільш відвідуваних.

Через водний простір гирла річки Раїс на південний захід від Сен-Мало лежить невелике містечко Дінан. Для парижан свого часу цю перлину Бретані відкрив видавець Віктора Гюго Альбер Лакруа. Статус міста Дінану дарував король Франції Франциск I у XVI ст. Нині, як і кілька століть тому, на набережній Дінана можна помилуватися багатими маєтками в англійському стилі. Їх у часи, коли місто було дуже модним курортом, будували заможні англійці. Більшість будинків і нині належать нащадкам цих англійців.

Устричні ферми невеликого бретонського містечка Канкал відомі ще з часів легіонерів Юлія Цезаря. Канкальські устриці доставлялися Наполеону під час його походу на Москву. Ферми Канкала дають близько 6 тис. тонн устриць на рік і задовольняють попит Франції на цей про-

Митна дорога Сентьє де Дуаньє

дукт. У XVIII ст. вважалося, що через погодні умови для того, щоб не винищити устричні плантації, у місяці, в назві яких є літера «р», устриці збирають в обмеженій кількості. Кажуть, що одного разу, спробувавши канкальських устриць, король Франциск I дарував рибальському селу статус міста.

Непомірне мито XIX ст. породило в Бретані натовпи контрабандистів. Під час припливу кораблі, навантажені контрабандою, підходили до берегів в районі містечка *Перо-Гуерек* і збували місцевим жителям свої товари. Перо-Гуерек – невелике містечко (чисельність населення – сім з половиною тисяч) сьогодні відоме своєю митною дорогою Сентьє де Дуаньє, яку проклали уздовж берега моря в XIX ст. Дорога дала можливість постійно контролювати узбережжя і боротися з контрабандою з Великобританії та Іспанії. Нині Сентьє де Дуаньє на відміну від часів майже двохсотрічної давності – прекрасний піший маршрут, протяжністю кілька кілометрів, який дає можливість помилуватися морським узбережжям дивовижної краси, смарагдовими дзеркалами багатьох акваріумів-калюжок – залишків моря після морського відпливу, численними вітрильниками і яхтами, скелястими берегами, заростями ожини та маяками, зокрема такими, як маяк Мел Роуз, що височить на скелі над берегом моря, нагадуючи шахову туру.

На щастя, законодавство Франції суворо охороняє і контролює не лише пам'ятки історії і архітектури, а й природні об'єкти, такі як Сентьє де Дуаньє, від хаотичної забудови, вирубування лісу та інших неприємностей, що, на жаль, загрожують вітчизняним лісам та узбережжю водою.

Тут, недалеко від митної дороги і містечка Перо-Гуерек, на самому березі моря не одне десятиліття стоїть маєток *Кервель* – будинок Гюстава Ейфеля – знаменитого конструктора Ейфелевої вежі в Парижі. Саме завдяки йому береги рожевого граніту химерних форм, нагромадження, створені природою, на думку учених, більш як 300 млн років тому, коли тут «працював» підводний вулкан, були збережені для багатьох поколінь жителів планети Земля, які з усього світу приїжджають помилуватися ними. Вітер і вода за довгі роки зробили свою справу, і тепер залишки роботи вулкану перетворилися на майже 9-кілометрову смугу надприродних пейзажів. Була задумка використовувати рожевий граніт як будівельний матеріал для бруківок Парижа. Та Гюстав Ейфель підняв практично усе населення Бретані на боротьбу за збереження цього унікального куточка природи Франції.

За опитуванням одного з журналів Франції, це маленьке містечко, яке просто потопає в ку-

щах гортензії, що цвіте тут увесь рік, розташоване в місцевості, усяній рожевим гранітом, у 2007 р. було визнане кращим курортом Франції. Щороку в серпні тут проводиться фестиваль гортензії.

Один з найбільших французьких портів – Брест лежить на північному березі прекрасної природної Брестської бухти, на самому заході Фіністеру. Це друга за величиною військово-морська база країни (після Тулона). Незважаючи на своє давнє походження, Брест набуває важливого значення лише в 1631 р., коли кардинал Рішельє наказав побудувати тут верфі для спорудження військових кораблів, розчистити і зміцнити морську гавань. У другій половині XVII ст. дерев'яну верф замінюють на кам'яну.

У роки Другої світової війни німці за 9 місяців спорудили в місті криті доки-бункери для ремонту підводних човнів і розмістили в порту велику базу таких човнів. Нині порт Бреста може приймати судна будь-якого типу і водотоннажності.

Брест – велике університетське місто, тут навчаються понад 23 тис. студентів. Військово-морська академія була відкрита в місті ще в 1752 р. Один раз на чотири роки у Бресті проходить найбільший міжнародний фестиваль річкового і морського флоту «Салюти Бреста». Крім вищих навчальних закладів, у місті є і науково-дослідні установи – Європейський інститут моря, Французький полярний інститут.

У місті багато музеїв і пам'яток старовини, незважаючи на його бурхливе історичне минуле, а в Морському музеї є навіть два полотна Айвазовського.

Містечко Морле розташоване в місці злиття двох річок Жорло і Кефлейт. Це географічне положення створює місту регулярні проблеми – повені, що особливо сильними були в 1880, 1883, 1925, 1974, 2000 і взимку 2014 рр.

У другій половині XIX ст. (1861–1865 рр.) для створення залізничної магістралі Париж – Брест на території міста був побудований віадук (292 м завдовжки, 58 м заввишки, що складається з 14 арок), що докорінно змінив і без того мальовничий вид.

У місті є аеропорт, залізничний вокзал, морський порт. Здавна місто було відоме виробництвом полотна,

паперу, свічок, тютюну, торгівлею хлібом, соленою свининою, медом, маслом, худобою, овочами, тріскою.

У період з 1736 по 1740 рік у місті було побудовано тютюнову мануфактуру «Ману», нині ведеться реконструкція її будівель. Свого часу мануфактура виробляла жувальний тютюн, а потім сигари. Із створенням парової машини мануфактура в 1868–1870 рр. була добудована. Сьогодні фабрика практично закрита. Частина її будівель віддана технологічному університету, частина перебудована під соціальне житло. Та ще в 1992 р. мануфактура випустила 332 млн сигар.

Піраміди з мегалітичних каменів у районі сучасного міста Морле створені в період з IV по III тис. до н. е.

За часів середньовіччя Бретань була краєм лісів. Сьогодні збереглася лише $\frac{1}{10}$ їх частина. Римляни першими почали тут промислове вирубування лісу. У XIX ст. активне вирубування велось внаслідок розвитку тут металургійного виробництва.

Кельтські міфи, пов'язані з лісом і його мешканцями, на відміну від самого лісу живі у Бретані і сьогодні. Бретонці часто кажуть: «Країні, в якій немає легенд, нічим зігріти серце».

За 30 км від адміністративного центру району м. Рен розташований найбільший дубово-буковий масив – Тампонський ліс площею 20 тис. гектарів. Свого часу він став прототипом казкового лісу *Броселіанд* – зачарований ліс. Тут відбувалися дії усіх легенд про короля Артура. І сьогодні тут росте дуб *Гільотен* – порожнє дерево, в яке поміщаються до 10 чоловік, *озеро Компер*,

Морле – вид на віадук

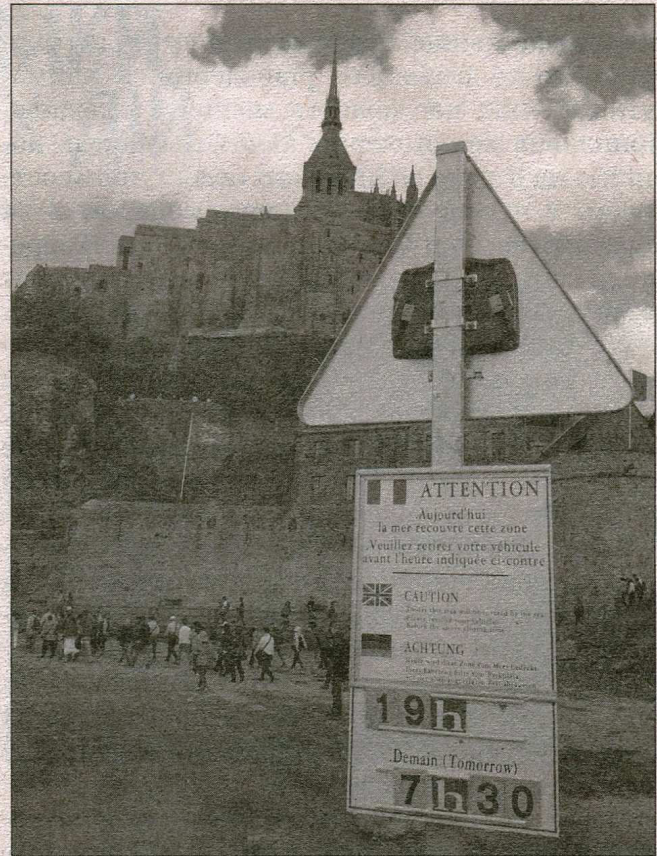
де в підводному замку виховувався Ланселот, дзеркало фей – озеро з практично нерухомою водою. Подейкують, що чарівний меч короля Артура – Ескалібур досі покоїться на дні цього озера. Мегаліти (віком приблизно 2500 років до н. е.) – Могила Мерліна, сад ченців та інші декорації з легенд про короля Артура, створені самою природою, дбайливо охороняються французами.

Біля входу в протоку Ла-Манш розкинувся природний парк *Арморік*, що складається з групи островів. Щорічно цю протоку відвідують близько 60 тис. кораблів.

Безпекова система протоки складається з понад кілометрової смуги радарів із супутниковою системою навігації та 111 маяків. Практично кожен маяк у Бретані має власне ім'я. У минулі часи гроші на будівництво маяків давали знатні вельможі, а маякам натомість давали імена цих меценатів. Наприклад маяк Екмюль, 65-метровий гігант, вартість будівництва якого (300 тис. франків) оплатив князь Екмюльський. Тут, у Бретані на острові В'ерж у 1897 р. було побудовано найвищий у Європі маяк (82,5 м), а до XVII ст. узбережжя Франції, в тому числі Бретані, не освітлювалося взагалі. Це робили, щоб не привертати уваги піратів.

Два з трьох найбільших риболовецьких портів Франції знаходяться у Бретані. Це – Сен-Мало і Гільвенек. «Крис» – назва залу для проведення рибного аукціону – походить від французького слова «крикун». У порту містечка Гільвенек знаходиться один з найбільших залів Франції для проведення рибного аукціону. Звідси дари моря роз'їжджаються в усі частини Франції, в тому числі в ресторани Парижа.

Кот д'Армор – невеликий архіпелаг, розташований за 7 км від Перо-Гуерек. Це старий

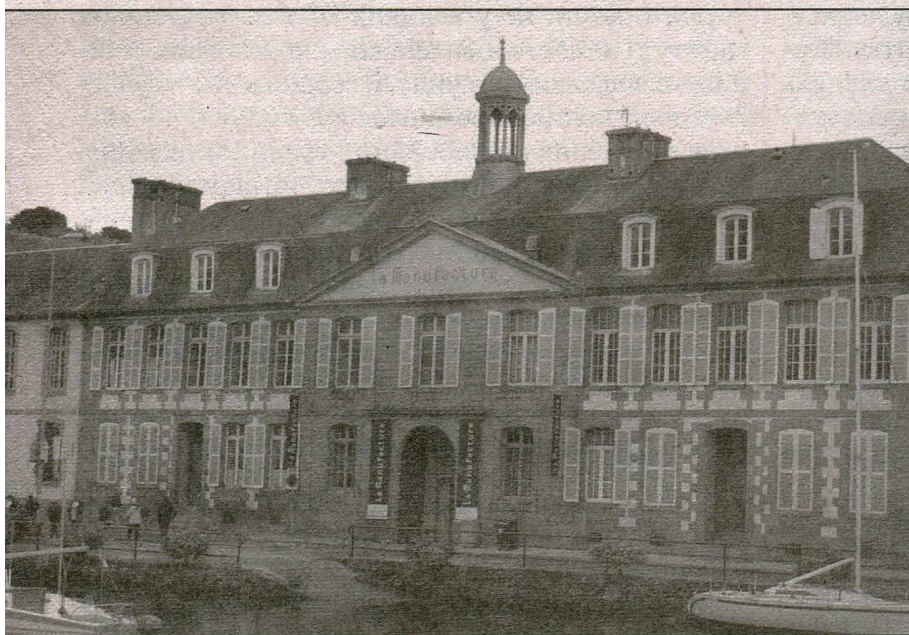

Вказівник, що попереджає про підняття та спад води

найбільший пташиний заповідник Франції, створений у 1912 р. Лігою захисту птахів. Тут гніздяться баклани, буревісники, кайри, тупики, сріблясті і клишоногі чайки, кайри, маївки, мохорки та інші птахи. Крім того, це місце розмноження близько 40 сірих тюленів. 320 гектарів заповідника – це 5 островів та окремі скелі. У 1910 р. компанія «Залізничний захід» організувала морські сафари, мета яких – відстріл буревісників і тупиків. Через два роки від 20 тис.

пар птахів залишилося 2 тис. Любителі природи Бретані заступилися за збереження дикої природи краю. Нині тут гніздиться близько 32 тис. пар птахів 27 видів.

І ще одне диво Франції, яке можна віднести до чудес світу. Це скеля *Томб* у бухті на кордоні Нормандії і Бретані. Ще у VIII ст. з початком будівництва тут абатства Святого Мішеля скелю і бухту почали називати не інакше як *Мон-Сен-Мішель*. У період високого припливу з висоти пташиного польоту скеля виглядає приголомшливо. Це друге у світі місце (після затоки Фанді) з найбільшою висотою припливів. Різниця в рівні моря тут може становити 15 м. Так 10–11 вересня 2014 р. вода піднялася до позначки 13 м 40 см. Особливо

Тютюнова мануфактура в Морле

яскраво це явище проявляється тут в періоди осіннього та весняного рівнодення, а наймогутніше – під час повного місяця і молодика. Припливна хвиля оточує Мон-Сен-Мішель повністю на 8 год і робить його недоступним островом. У період максимального відпливу вода відходить від Мон-Сен-Мішеля на 18 км. В окремі дні за 6 год під час припливу вода покриває площу суходолу зі швидкістю майже 40 км/год. Тобто море наступає із швидкістю коня, що скаче. Якщо нехтувати елементарними правилами безпеки і не знати графіка припливів і відпливів, прогулянка безкраїми піщаними пляжами може закінчитися трагічно, що частенько траплялося в середні віки та зрідка буває й тепер.

У всіх бухтах світу, як і в бухті Мон-Сен-Мішель, сила припливної хвилі потужніша, ніж сила відпливів, тому в бухті за багато віків утворилися значні піщані наноси. За рік вони збільшуються приблизно на 300 тис. м². Коли ці наноси стають вищими від рівня моря, на них поселяються рослини, стійкі до високого вмісту солі в ґрунті. Це передусім салікорнія і морський критмум. Ці території здавна почали використовувати як соляні пасовища для численних отар овець, м'ясо яких користується значним попитом серед гурманів не тільки в місцевих ресторанах. Кажуть, що м'ясо овець з польдерів Мон-Сен-Мішеля має специфічний смак, оскільки вони їдять солону траву.

Містечко Мон-Сен-Мішель виникло біля підніжжя абатства і досі живе в його тіні. Сьогодні постійних жителів у місті близько 30, але в списках виборців значиться близько 100 імен. Як таке може бути? Усе просто. Іногородні торговці і працівники місцевих готелів вважають за краще голосувати на своєму робочому місці.

Давнє поселення Мон-Сен-Мішель було забудоване будинками з дощок, але до початку Першої світової війни з метою звільнення місця для комфортабельніших будівель, частину з них знесли. Проте окремі дерев'яні будинки збереглися і сьогодні – «Будинок Однорога», «Будинок з Аркадою», «Будинок Артишоків» та інші.

Існує кілька легенд про створення на острові абатства, реліквії якого приваблюють не лише простих туристів, а й сотні тисяч паломників з усього світу. Пік паломництва припадає на 29 вересня – День святого Архангела Михаїла. Першу церкву тут було побудовано у 708 р. Проте перші дві християнські маленькі молитовні існували тут уже в VI ст.

Сучасне абатство вражає своєю грандіозністю, величчю і красою. Важко уявити собі, якими неймовірними зусиллями супроводжувалося будівництво цього архітектурного ансамблю, який Віктор Гюго назвав «Хеопсом у

морській пустелі». Абатство Мон-Сен-Мішель складається з трьох ярусів, кожен з яких має від 26 до 31 архітектурної будівлі – церкви, вежі, келії, приміщення для гостей, мости, кухні, захисні споруди, башти, сходи, склади, тюремні приміщення, архіви, бібліотека, готель, ізолятор, внутрішні дворики з садами, підйомники тощо. Природно, усі вони руйнувалися під час війни, відновлювалися і безліч разів перебудовувалися, тому в архітектурі помітні різні стилі.

У XV ст. за часів Людовика XI, монастир перетворюється на місце ув'язнення під ім'ям «Морська Бастилія», а в 1863 р. отримує статус державної в'язниці. У тому ж році її закривають і передають ченцям. Держава бере на себе турботу про збереження Мон-Сен-Мішеля і доручає відділу витончених мистецтв Головного управління культури зайнятися реставраційними роботами, які і почалися тут ще в 1874 р. З 1979 р. монастир, разом з островом і затокою, входить до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Поступово монастир відновлює і своє релігійне значення. У 2013 р. тут було вже п'ять ченців, сім черниць і три священники. Цього року тут було відкрито новий пішохідний міст, збудований для того, щоб зробити відвідування цього унікального об'єкта дещо комфортнішим.

Вивчати Мон-Сен-Мішель можна нескінченно, його багата історія і географія вражають уяву. Це третій у Франції регіон за кількістю туристів – щороку їх тут буває від 3 до 3,5 мільйона. Згадується абатство і острів Мон-Сен-Мішель у безлічі книжок, фільмів. Свого часу вони надихали музикантів і художників. Сьогодні тут проводяться музичні фестивалі і свята.

Дух Бретані не у великих містах, та великих міст тут і немає, а в маленьких рибальських селищах та сільських комунах. Її гордість – не в сучасних досягненнях промисловості і науки, а в збереженні давніх національних традицій та рідної кельтської мови. Нові проекти та перспективні плани збереження унікальної природи, яка дивувала і продовжує дивувати кожну людину від давніх римлян до сучасних туристів, приваблюють сюди знову і знову, аби на повні груди вдихнути вільного морського вітру та побачити цей чарівний виднокіл.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. <http://www.ot-montsaintmichel.com/index.htm> – офіційний сайт абатства Мон-Сен-Мішель (франкомовний)
2. http://www.bretagne.fr/internet/jcms/j_6/accueil – офіційний сайт регіону Бретань (франкомовний)